

ПРИНЦИП НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЯХ

ГРЕНЬ Наталія Михайлівна - кандидат юридичних наук, суддя Львівського окружного адміністративного суду

<https://orcid.org/0000-0001-5780-9423>

УДК 304.4

DOI 10.32782/EP.2022.3.5

Стаття присвячена аналізу проблем недискримінації та рівності як принципам сучасної системи права. Особливу увагу зосереджено на розумінні доктрини недискримінації в європейських судових інституціях.

Генезис тлумачення принципу недискримінації проілюстровано через поступальну зміну рішень Європейського суду з прав людини щодо статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Розтлумачено, що перелік «захищених підстав» у статті 14 ЄКПЛ є невичерпним. Стаття 14 ЄКПЛ забороняє не всі відмінності у поводженні, а лише відмінності, засновані на певних, об'єктивних чи особистих характеристиках або «підставах», за якими особи або групи осіб відрізняються від інших. Стаття 14 ЄКПЛ перераховує конкретні підстави, що становлять такі «підстави», зокрема стать, расу та майновий стан. Однак перелік, що міститься в цій статті, є орієнтовним і невичерпним.

Первинне розуміння статті 14 було обмежено і тлумачилося як «паразитне» право - воно лише забороняє дискримінацію під час користування іншими правами, передбаченими Конвенцією, і Європейський суд з прав людини розглядає його як таке, що не існує самостійно.

Констатовано, що протягом другої половини ХХ ст. століття та на початку ХХІ століття зазнала значного розвитку у розумінні її сутності та практики застосування та була трансформована у ст.1 Протоколу №12 до Конвенції у «Загальній забороні дис-

кримінації». Сучасна практика ілюструє відхід від необхідності суміщення статті 14 з іншими статтями Конвенції, що значно розширює значення доктрини недискримінації у системі права цивілізованих народів.

Ключові слова: недискримінація, рівність, Європейський Суд з прав людини, доктрина, стаття 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Постановка проблеми

Диференціація, виключення, обмеження чи переваги, які заперечують рівне здійснення прав, становлять собою всі прояви дискримінації, яка є широко поширеною проблемою сучасного суспільства, особливо в контексті принципу індивідуалізації, демократії, гуманізму, рівності та інших категорій цінностей, вироблених людством протягом його історії.

Кожна людина має право на однакове ставлення, незалежно від її раси, етнічного походження, національності, класу, касти, релігії, віросповідання, статі, мови, сексуальної орієнтації, гендерної приналежності, статевих характеристик, віку, стану здоров'я чи іншого стану, лише на підставі того, що він або вона є самодостатньою особою та володіє індивідуальною гідністю. Однак соціальні стереотипи досить часто порушують індивідуальну цінність особистості лише на підставі її належності до «іншої групи».

Рівність і недискримінація є складними поняттями, які викликають значні дис-

кусії щодо їх значення та обґрунтування. Обговорення рівності та дискримінації характеризуються значною концептуальною та методологічною плутаниною. Хоча є згода в найелементарніших принципах, на практиці широкий спектр підходів часто приймається, наприклад, Європейським Судом з прав людини. Розуміння понять може допомогти тлумаченню сприяти належному виконанню закону про рівність у зацікавлених країнах, а також вказати на сфери, які потребують подальших роз'яснень.

Стан дослідження

Питання дискримінації, її теоретико-правового розуміння є предметом наукових дискусій увесь час. Дискримінаційні чинники можуть проявлятися в багатьох аспектах, тому науковці зосереджують увагу на окремих видах дискримінації за певними ознаками. Проблему дискримінації як негативного соціального явища у своїх працях піднімали багато дослідників, серед них Д. Белов, Ю.Бисага, Н. Бортник, І. Жаровська, Н. Ортинська та інші.

Поряд з цим дискримінація як комплексна проблема потребує додаткового дослідження в різних проявах та реалізаційно-тлумачних особливостях, тому залишається ряд актуальних тематик, що не стали предметом широкого наукового діалогу.

Метою статті є аналіз судової практики та судового тлумачення принципу недискримінації в європейських судових інституціях.

Виклад основних положень

Сучасна правова реальність має домінуюче гуманістичне спрямування, проблема прав людини постає такою, що потребує вирішення не лише на рівні міжнародних стандартів, але й на правореалізаційному державному рівні. Права людини – соціальна та універсальна категорія, що походить від самої природи людини, її гідності та унікальності, субординується через забезпечені можливості користуватися елементарними, найбільш важливими блага-

ми та умовами безпечного, вільного існування особистості в суспільстві.

Проте права людини можуть носити декларативний характер, без належної правової політики їх забезпечення. Тому тут слід говорити про комплекс міжнародних та національних заходів для протидії девальвації прав людини, серед них вагоме місце займає судовий захист. Рівність та гідність є первинними чинниками, що формують таку державну політику, яка, у свою чергу, забезпечують суспільство від дискримінації. Її слід розуміти як несправедливе або упереджене ставлення до людей та груп на основі певних їх характеристик. Урівнювання осіб без персоніфікації особистісних характеристик індивіда є дискримінацією, що порушує принципи демократії та гуманізму в суспільстві, призводить до стигматизації особи, є причиною антропологічної кризи людини.

Тому важливим для розвинутих європейських держав став аспект реалізації недискримінаційної практики на судовому рівні.

Звернемося першочергово до рішень Європейського Суду з прав людини (ЕСПЛ) у цьому контексті. Принцип рівності, як одне з основних прав людини, закріплений у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р. та зазначено у ст. 14 Європейської конвенції з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) як «заборона дискримінації». Стаття вказує, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

Протягом другої половини ХХ ст. століття та на початку ХХІ століття зазнала значного розвитку у розумінні її сутності та практики застосування та була трансформована у ст.1 Протоколу №12 до Конвенції у «Загальній забороні дискримінації»(прийнятий у Римі у 2000 році).

Стаття 14 Конвенції згадує ряд ознак, що охороняються. Характеристика, що охороняється, — це індивідуальна характеристика. Водночас перелік «захищених підстав» у статті 14 ЄКПЛ є невичерпним. Стаття 14 ЄКПЛ забороняє не всі відмінності у поводженні, а лише відмінності, засновані на певних, об'єктивних чи особистих характеристиках або «підставах», за якими особи або групи осіб відрізняються від інших. Стаття 14 ЄКПЛ перераховує конкретні підстави, що становлять такі «підстави», зокрема стать, расу та майновий стан. Однак перелік, що міститься в цій статті, є орієнтовним і невичерпним.

Підтвердженням його невичерпного характеру є включення до тексту переліку слів «або будь-яка підстава» (у французькому варіанті «touteautre situation»). Слова «будь-яка підстава» зазвичай мають широке значення, а їх тлумачення не обмежується характеристиками, які є особистими в тому сенсі, що вони можуть бути вродженими або невід'ємними. Загальна політика або заходи, які мають непропорційно шкідливий вплив на певну групу, можуть вважатися дискримінаційними, навіть якщо вони не спрямовані конкретно на цю групу і відсутній дискримінаційний умисел [1].

З розвитком правового регулювання змінювався й підхід ЕСПЛ. Декілька його суддів за останні роки зробили низку заяв щодо дискримінації в окремих справах, що демонструють радикальний підхід у розумінні протидії дискримінації та заохочення рівності. Мабуть, найбільш нестримані та тривожні формулювання можна знайти в незгоді суддів Вучініка та Де Гаetano з постановою Європейського Суду з прав людини у справі Ладеле. Пані Ладел реєстратор у районі Іслінгтон Лондону відмови у цивільних партнерствах, дія, яка призвела до дисциплінарного провадження проти неї та зрештою втрату роботи. Суд постановив, що баланс антидискримінаційних прав (релігія проти сексуальної орієнтації), проведених судами округу та Великобританії, не перевищував межі розсуду Великобританії. Проте судді Вучініч і Де Гаetano не погоджуються зазначити,

що реєстратор був «затмарений [політкоректністю]» і «явно ставився до фаворитів більш позитивно» [2]. Це дає можливість стверджувати про тенденції активізації уваги до дискримінаційних проявів та розширення тлумачення Конвенції як засобу протидії таким негативним явищам.

На перший погляд, гарантія рівності в статті 14 Європейської конвенції з прав людини виглядає відносно непристойною. Позначене як «паразитне» право, воно лише забороняє дискримінацію під час користування іншими правами, передбаченими Конвенцією, і Європейський Суд з прав людини розглядає його як таке, що не існує самостійно. Основне пояснення підпорядкованої ролі статті полягає в її допоміжному характері. На заборону дискримінації можна посилалися лише у зв'язку з іншим правом, котре захищається Конвенцією. Однак, оскільки право Конвенції зазвичай також може бути предметом самостійного розгляду, можна вирішити майже будь-яку різницю в ставленні у цьому контексті скарги на дискримінацію, часто не надто додають висунуті інші звинувачення. Тому суд у багатьох випадках вирішує не розглядати справу зі скаргою за статтею 14.

Дійсно, саме ця особливість змусила Раду Європи прийняти самостійну гарантію рівності у формі Протоколу 12 у 2000 році. Тим не менше, за останнє десятиліття положення Конвенції про заборону дискримінації набуває все більшого значення. Його використовували частіше ніж раніше, і Суд розглядав суть дискримінації скарги частіше. В останні роки він також почав розвиватися і застосувати ряд концепцій і доктрин, які є новими для Суду, наприклад концепція непрямой дискримінації, сегрегації, підхід до боротьби зі стереотипами та стигматизацією та доктрина, пов'язана з насильством, інспірованим расизмом або дискримінаційними мотивами.

Отож судове тлумачення за останні кілька років дає зовсім іншу картину. Суд постановив, що відмова надати батькам рівні батьківські права є порушенням статті 14; що насильство щодо жінок є формою гендерної дискримінації; що сегрегація в освіті може становити расову дискриміна-

цію; що нерівне ставлення на підставі сексуальної орієнтації є не виправданим у все більшій кількості контекстів; і що соціальні виплати, навіть якщо вони самі по собі не є правами, не повинні надаватися на дискримінаційній основі [3]. Тому сміло можна говорити про розширення ідеологічного сприйняття дискримінації як самостійного принципу правової системи сучасної держави.

Пояснення цьому має комплексний характер. По-перше, за останнє десятиліття зростає кількість скарг, яка надійшла до Суду в цілому, з яких, принаймні, частині стосується питань дискримінації. По-друге, національна судова практика окремих країн також акцентувала увагу на протидії дискримінації в системі права та механізмі його захисту.

Нормативне пояснення такій трансформації знаходимо у вступі в силу в 2005 році Протоколу № 12, у якому закладено окреме (не допоміжне) положення про недискримінацію. Починаючи зі справи *Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, де заявники скаржилися на те, що вони не мали права балотуватися на виборах до Палати народів і Президента Боснії та Герцеговини на підставі свого ромського та єврейського походження. Вони посилалися на статті 3, 13 і 14 Конвенції, статтю 3 Протоколу № 1 і статтю 1 Протоколу № 12. § 53 Рішення вказує, що «Суд зазначає, що в той час як стаття 14 Конвенції забороняє дискримінацію у користуванні «правами та свободами, викладеними в [конвенції]», стаття 1 Протоколу № 12 розширює сферу захисту на «будь-яке право, викладене за законом». Таким чином, він вводить загальну заборону дискримінації» [4].

Проте, зрештою, європейській інституції було важко пояснити, що недискримінація означає щось інше відповідно до Протоколу № 12 від того, що робить відповідно до статті 14, особливо тому, що положення сформульовані майже однаково (за винятком матеріальної сфери застосування). Тому замість того, щоб розділяти норми в Конвенції та протоколах, ЄСПЛ сконцентрував увагу на розроблені доктрини рівного ставлення згідно зі статтею 14, щоб

підготувати ґрунт для застосування Протоколу № 12. Отож подальші рішення тільки сприяли окремому застосуванню статті 14, без посилання на інші частини Конвенції.

Висновок

Первинне розуміння статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод було обмежене і тлумачилося як «паразитне» право - воно лише забороняє дискримінацію під час користування іншими правами, передбаченими Конвенцією, і Європейський Суд з прав людини розглядає його як таке, що не існує самостійно.

Констатовано, що протягом другої половини ХХ ст. століття та на початку ХХІ століття зазнала значного розвитку у розумінні її сутності та практики застосування та була трансформована у ст.1 Протоколу №12 до Конвенції у «Загальній забороні дискримінації». Сучасна практика ілюструє відхід від необхідності суміщення статті 14 з іншими статтями Конвенції, що значно розширює значення доктрини недискримінації у системі права цивілізованих народів.

Література

1. Karvatska S., Toronchuk I. The Right to Non-Discrimination: Interpretive Practice of the Ecthr *European Journal of Law and Public Administration*, 2020, V.7(2) P. 24-38. <https://doi.org/10.18662/eljpa/7.2/124>
2. Havelková V. Judicial Scepticism of Discrimination at the ECtHR. In Khaitan T and Collins H (eds), *Foundations of Indirect Discrimination Law* (Hart Publishing, 2018). d
3. Fredman, S. (). Emerging from the Shadows: Substantive Equality and Article 14 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review*, 2016.- V. 16(2). P. 273–301.
4. Case of *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, *Applications nos. 27996/06 and 34836/06* 22 December 2009 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-96491%22%5D%7D>

THE PRINCIPLE OF NON-DISCRIMINATION IN EUROPEAN JUDICIAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the analysis of the problems of non-discrimination and equality as principles of the modern legal system. Special attention is focused on understanding the doctrine of non-discrimination in European judicial institutions.

The genesis of the interpretation of the principle of non-discrimination is illustrated through the gradual change in the decisions of the European Court of Human Rights regarding Article 14 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

It is explained that the list of «protected grounds» in Article 14 of the ECHR is non-exhaustive. Article 14 of the ECHR prohibits not all differences in treatment, but only differences based on certain, objective or personal characteristics or «grounds» on which individuals or groups of individuals differ from others. Article 14 of the ECHR lists the specific grounds that constitute such «grounds», including gender, race and

property status. However, the list contained in this article is indicative and not exhaustive.

The original understanding of Article 14 was limited and interpreted as a «parasitic» right - it only prohibits discrimination during the use of other rights provided for in the Convention, and the European Court of Human Rights considers it as not existing independently.

It was established that during the second half of the 20th century, century and at the beginning of the 21st century, it underwent a significant development in the understanding of its essence and practice of application and was transformed in Article 1 of Protocol No. 12 to the Convention in the «General prohibition of discrimination». Modern practice illustrates the departure from the need to combine Article 14 with other articles of the Convention, which significantly expands the meaning of the doctrine of non-discrimination in the legal system of civilized nations.

Key words: non-discrimination, equality, European Court of Human Rights, doctrine, Article 14 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.